

Олександр Олексійович Садченко

Кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: 0000-0002-0727-4181, e-mail: sadchenko.o.o@gmail.com

**Зовнішність людини як об'єкт
криміналістичної габітології**

Стаття присвячена узагальненню наукових підходів до визначення зовнішності людини у криміналістичній габітології. На основі аналізу наукових підходів до визначення зовнішності людини сформульовано поняття «зовнішність людини», яке точніше розкриває його сутність і значення як методологічної категорії в теорії і практиці ідентифікації людини за ознаками зовнішності. Відповідно до потреб експертної і слідчої практики запропоновано класифікацію елементів і ознак зовнішності людини, що розширить можливості об'єктивно досліджувати та ідентифікувати людину за такими ознаками.

Ключові слова: зовнішність людини; ідентифікація людини; криміналістична габітологія; частина тіла людини; елемент зовнішності людини; ознака елемента зовнішності людини; форма елемента; величина елемента; положення елемента; колір елемента; наявність елемента; відсутність елемента; кількість елементів; особливі прикмети; яскраві ознаки.

Постановка проблеми. Ідентифікація людини є постійним і найбільш складним криміналістичним завданням, що постає в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Значення цього завдання зростає під час розслідування убивств, коли потрібна ідентифікація невпізнаних, розчленованих, скелетованих трупів, встановлення загиблих унаслідок природних та техногенних катастроф, військової агресії російської федерації тощо.

У зазначених випадках одним із головних завдань кримінального провадження є ідентифікація особи потерпілого, злочинців, безвісти зниклих осіб, невстановлених трупів тощо.

Злочини, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, нерідко ускладнюють упізнання і ідентифікацію як самих злочинців, так і їх жертв. Використання криміналістичних рекомендацій під час фіксування особливостей будови зовнішності злочинців і потерпілих (жертв) дає змогу слідчим висувати обґрунтовані версії, складати якісніші суб'єктивні портрети, досконаліше призначати портретні експертизи.

За таких обставин збільшується роль криміналістичних засобів і методів у встановленні та ідентифікації потерпілих (жертв), злочинців, що вчинили кримінальні правопорушення. Це, у свою чергу, потребує удосконалення наявних теоретичних і методологічних засад ідентифікації людини за ознаками зовнішності.

Незважаючи на значний і досить тривалий досвід використання інформації про властивості і ознаки зовнішності з метою подальшої ідентифікації людини, очевидно, що є необхідність у подальших таких дослідженнях.

Для повного та об'єктивного розуміння поняття зовнішності людини недостатньо лише відомостей із наук кримінального циклу, слід звернутися й до інших наук: антропології, антропометрії, морфології, психології, медицини тощо. Зовнішність людини як об'єкт дослідження є центральною категорією у криміналістичній габітології — провідної галузі криміналістичної техніки. У наш час особливої уваги потребують дослідження: структури та властивостей зовнішності людини; закономірностей розвитку, змін зовнішнього вигляду людини у різних об'єктивних і суб'єктивних відображеннях; загальних закономірностей збирання та використання відомостей про зовнішній вигляд людини, який піддавався косметологічним і хірургічним змінам; науково-технічні засоби та методи, що використовуються під час вивчення зовнішності та ідентифікації людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні засади ідентифікації людини за ознаками зовнішності засобами й методами криміналістичної габітології заклали: А. Бертильйон, В. Бурік, О. Ващук, О. Гусев, Г. Гвоздецька, І. Желнович, О. Зінін, Є. Манько, Ю. Машошин, І. Мартиненко, І. Осипенко, В. Пилипчук, І. Подволоцький, Р.-А. Райс, Є. Разумов, М. Салтевський, О. Садченко, К. Стеченко, М. Терзів, А. Топорков, Т. Чашницька, Д. Шамрай, Т. Шаова та ін.

Положення, викладені у працях згаданих вчених, свідчать про те, що ідентифікація людини за ознаками зовнішності, безперечно, є нагальною проблемою кримінального провадження. Дослідження цих науковців мають теоретичну цінність і практичну значущість, однак вони не охоплюють усього кола питань та рекомендацій щодо визначення можливостей дослідження зовнішності людини.

Мета дослідження — спроба окреслити у контексті діяльності судового експерта, відповідно до потреб розслідування кримінальних правопорушень в Україні, теоретичні і практичні проблемні питання, пов'язані з визначенням поняття зовнішності людини, структурних елементів, їх класифікацій, загальної характеристики складових зовнішності людини.

Викладення основного матеріалу. Серед науковців, криміналістів та експертів немає однозначного тлумачення поняття «зовнішність людини».

Так, Г. Гвоздецька зазначає, що «зовнішній вигляд людини — це її зовнішні характеристики, які сприймаються зором» [1, с. 102].

Д. Шамрай доповнює це твердження та вказує, що «зовнішній вигляд людини є сукупністю відомостей про людину, що сприймаються візуально та використовуються під час розкриття і розслідування злочинів» [2, с. 309].

М. Салтевський під зовнішністю людини пропонував розуміти «фізичну сторону, ознаки, які здавна використовуються для розшуку та отожднення людей, кримінальної реєстрації злочинів, у судовій експертизі тощо» [3, с. 139].

І. Осипенко і К. Стеченко сформувавши власне розуміння зовнішності людини як унікальну сукупність незмінних зовнішніх ознак людини, які індивідуалізують її, сприймаються візуально і можуть використовуватися для ідентифікації і розшуку людини [4, с. 722].

Є. Манько надає більш професійне визначення зовнішності людини «як зовнішнього фенотипу, тобто сукупності усіх ознак (зовнішніх і внутрішніх) і властивостей організму, які можна спостерігати під час атомічних, фізіологічних, морфологічних і цитологічних досліджень» [5, с. 52].

У науковому обігу криміналістичної габітології перебувають два відносно рівнозначних поняття: «зовнішність людини» [6, с. 71] і «зовнішній вигляд людини» [7, с. 107]. Переважна більшість науковців вважає, що ці дефініції слід вживати як рівнозначні, адже вони є однаковими за змістом [4, с. 722].

Інші науковці вказують на те, що ці дефініції не є тотожними, зокрема поняття «зовнішній вигляд» за змістом є ширшим ніж поняття «зовнішність людини», оскільки зовнішність характеризується описом ознак і рис обличчя людини, а зовнішній вигляд — абсолютно усіма частинами тіла, елементами, деталями й ознаками, що можуть сприйматися зором.

Зовнішній вигляд людини можна уявити у вигляді системи елементів, тобто деталей, частин, що сприймаються візуально.

Криміналістичне дослідження зовнішності людини не вичерпується описом ознак і рис обличчя. Навпаки, воно спирається на характеристику усіх власних і супутніх елементів зовнішності людини, яку слід ідентифікувати.

На нашу думку, *зовнішність людини* — це сукупність частин тіла людини, елементів, деталей і ознак, що їх характеризують, які обумовлені особливостями анатомічної будови та функціями організму, а також предметів одягу, які знаходяться на людині або речей, що носить при собі людина, які створюють єдиний індивідуально визначений об'єкт.

Саме таке визначення, точніше розкриває сутність досліджуваного поняття і визначає мету криміналістичного дослідження зовнішності людини.

З метою криміналістичного відтворення зовнішності людини виділяються, аналізуються і досліджуються частини тіла, елементи, деталі, ознаки зовнішності, а також одяг і речі, які носить при собі людина.

Тіло людини умовно поділяють на топографо-анатомічні ділянки: голова (відділ мозковий та обличчя); шиї (передню і задню);

надпліччя (дельтоподібна, підключична, пахова, лопаткова); грудна (грудинна, хребтова, праві та ліві грудні, передні та задні); плечова; ліктьова; передпліччя; кисті; живота; пахвинна; сіднична; стегнова; колінна; гомілкорова; п'яtkова; стопи та пальців [8, с. 84].

Однією із важливих характеристик зовнішності людини, як об'єкту криміналістичного дослідження, є частина тіла людини, що включає великі анатомічні одиниці людського тіла (голова, тулуб, кінцівки).

Другою надважливою характеристикою зовнішності людини є система криміналістично значущих елементів. У ранніх публікаціях із криміналістики, такий термін як «елемент зовнішності» (чоло, ніс, очі, підборіддя тощо) називали органами людського тіла [9, с. 7], «частина людського тіла» [10, с. 147, 273].

У 70—90 рр. минулого століття в основному домінував термін «елемент зовнішності» [11, с. 17], так як він позначає «орган людського тіла», «частину організму, що виконує певну функцію» [12, с. 678], а це властиве не усім зовнішнім елементам зовнішності, а більше підходить до назви внутрішніх анатомічних органів.

Елемент — це нерозчленований компонент складних предметів, процесів, явищ. У сучасній філософії «просте» і «складне» мають відносний характер. На даний час у науці під «елементами» розуміють будь-які об'єкти, що згруповані з іншими об'єктами у складний комплекс. Поняття «елемент» має відносний характер. Залежно від способу розгляду того чи іншого предмета, у ролі елемента можуть виступати різні структурні одиниці.

Будь-який об'єкт, зокрема й зовнішність людини, є системою, якщо його можна розчленувати на взаємопов'язані та взаємодіючі елементи. У свою чергу ці елементи можуть мати власну структуру та являти собою підсистеми більшої системи.

В. Снетков елемент зовнішності визначає так: «це будь-яка виділена в процесі спостереження (вивчення) частина зовнішнього образу людини» [11, с. 17].

Є. Манько елементами зовнішності людини, з огляду на анатомію та фізіологію, називає частини тіла людини або топографо-анатомічні ділянки [5, с. 56]. Погоджуючись із таким визначенням, додамо лише — елементом зовнішності людини є будь-яка топографо-анатомічна ділянка частини тіла людини, що виділена для вивчення і дослідження, прояв функцій її організму, а також наявний на людині одяг, предмети, які вона носить при собі.

У наукових публікаціях відмічалось, що дослідження у будь-якій галузі знань вкрай утруднені без використання науково-обґрунтованих, логічних класифікацій — відсутність останніх ускладнює не тільки теоретичні дослідження, але й унеможлиблює використання отриманих результатів у практичній діяльності.

Уперше класифікацію елементів зовнішності людини на власні та супутні, запропоновано у підручнику з криміналістики 1976 року [13, с. 265]. В. Снетков у системі елементів зовнішності виділяє чотири групи:

1) анатомічні; 2) функціональні; 3) супутні; 4) загальнофізичні [14, с. 17—18]. Крім цього, він розділяє їх на постійні й тимчасові, необхідні й випадкові, елементи природнього, штучного і патологічного походження [14, с. 18—19].

На наше переконання, основним недоліком таких класифікацій елементів зовнішності є відсутність чітких підстав для їх диференціації. Від наявності та змісту підстав залежить уніфікований підхід до вирішення будь-якої проблеми, зокрема й класифікації елементів зовнішності. Для того, щоб класифікація виконала покладені на неї завдання, за основу поділу елементів зовнішності необхідно взяти найбільш суттєву і важливу у практичному відношенні підставу.

На даний час у криміналістичній габітології елементи зовнішності доцільно *класифікувати* за такими підставами: 1) за приналежністю до людського організму; 2) за особливостями прояву властивостей зовнішності людини; 3) за часом існування; 4) за ступенем змін у часі; 5) за способом появи; 6) за значимістю для ідентифікації; 7) за ступенем начочності.

Розглянемо цю класифікацію більш детально:

- 1) за приналежністю до людського організму елементи зовнішності поділяються на: а) власні; б) супутні;
- 2) за особливостями прояву елементів зовнішності людини на: а) загально-фізичні елементи (стать, вік, зріст, статура, антропологічний тип людини); б) анатомічні елементи (розкривають особливості анатомічної будови людини: будова тіла, голови, обличчя, кінцівок тощо); в) функціональні елементи (пов'язують з умовно-рефлекторними процесами руху людини: постава, хода, міміка, артикуляція, жестикуляція, манера поведінки тощо);
- 3) за часом існування елементи зовнішності людини поділяються на: а) постійні (властиві людині протягом життя, однак вони можуть бути втрачені, травмовані, наприклад, чоло, ніс, очі, вушні раковини, кінцівки ніг); б) тимчасові (не обумовлені сутністю людини як біологічного індивідуума: бородавки, пігментні плями, волоссяний покрив тощо);
- 4) за ступенем змін у часі елементів зовнішності людини поділяються на: а) відносно стійкі елементи (наприклад, вушні раковини); б) змінювані (наприклад, волосся);
- 5) за способом появи елементів зовнішності людини — на: а) власні (природні елементи зовнішності, що притаманні людині від народження: чоло, брови, очі, кінцівки тощо); б) штучні (елементи зовнішності, що з'являються унаслідок свідомих змін людиною своєї зовнішності: косметичне оформлення своєї зовнішності, перука, накладні вуса, вії, намальовані брови тощо); в) патологічні (аномальна будова того чи іншого елемента, можуть з'являтися унаслідок захворювання, яке змінює зовнішній вигляд того чи іншого елемента: пухлина тощо, бувають вродженими: шестипалість тощо); г) супутні (предмети-прикраси, головні убори, одяг, речі, що носить при

собі людина; д) виробничі (фасон, розмір одягу, матеріал виготовлення одягу, накладні кишені, ярлики, бирки, штампи тощо); е) експлуатаційні (плями, розриви, потертості тощо);

- б) за значимістю для ідентифікації елементи зовнішності людини поділяються на: а) особливі (індивідуальні, елементи, які не часто зустрічаються: шрами, родимки, татуювання, аномалії, природні каліцтва, відхилення від нормальної будови); б) звичайні (елементи групового значення, які часто зустрічаються, поділяються на: малопомітні й ті, що кидаються в очі).

Саме така сукупна єдність елементів дозволяє нам стверджувати, що характеристика зовнішності людини не вичерпується описом рис обличчя, а має за мету можливість встановити увесь цілісний образ особи, яка розшукується.

Важливе значення для деталізації зовнішності має характеристика елемента зовнішності людини як об'єкта криміналістичного дослідження. Завжди вважається, що для того щоб пізнати, зрозуміти той чи інший предмет, потрібно дізнатися з чого він складається. Для характеристики обличчя людини, дослідники часто використовують термін «деталь елемента», який асоціюється з позначенням складових частин механізму машин [15, с. 166]. Цей термін з'явився у криміналістичній літературі у 50-60-х роках минулого століття [16, с. 123].

Деталь елемента зовнішності людини є складовою частини елемента зовнішності, наприклад, ніс як елемент складається із спинки носа, крил носа, кінчика носа, основи носа.

Не менш важливою характеристикою зовнішності людини, крім частин тіла, елементів, деталей є її ознаки. «Ознака» як одна із фундаментальних понять криміналістичної теорії була предметом дослідження багатьох учених, зокрема С. Потапова, Р. Белкіна, А. Вінберга, Г. Грановського, О. Садченка, М. Сегая, В. Снеткова, М. Салтевського, Н. Клименко, О. Зініна, Т. Шаової, О. Шляхова та інших.

Ці науковці здійснювали дослідження у галузі судової експертизи і у своїх публікаціях часто вживали термінологію пов'язану із ознаками і елементами зовнішності, однак розкриваючи їх сутність, вкладали у дане поняття різний зміст. На нашу думку, точкою відліку повинно бути філософське тлумачення терміну. Так, термін «ознака» у словниках тлумачиться як характеристика предмета або явища, завдяки якій його визначають або вивчають, а також відокремлюють від іншого чи об'єднують в одну групу з подібними до нього об'єктами [17, с. 477].

Однак у літературі можна зустріти викладення терміну «ознака» і як синонім терміну «властивість», «особливість» кого-, чого-небудь [12, с. 665].

Дискусія про співвідношення понять «ознака» і «властивість» у криміналістиці відобразилась і на криміналістичній габітології. Так, найбільш обґрунтовані висновки з цієї дискусії ми зустрічаємо у публікаціях О. Зініна, В. Снеткова, М. Салтевського, Є. Манько та інших вчених.

В. Снетков у якості базового терміну пропонує використовувати усталений у криміналістичній габітології термін «ознака зовнішності»,

розуміючи під ним «помітні характеристики зовнішнього вигляду людини у цілому чи окремих її елементів» [1, с. 17].

Ознаки зовнішності характеризують саме зовнішність людини, оскільки вони сприймаються іншою людиною під час безпосереднього спостереження або дослідження. Найбільш поширеним є визначення ознаки як характеристики опису елемента зовнішності.

Незважаючи на це, таке тлумачення ознаки, на нашу думку, є спірним. Дійсно, «ознака» є джерелом інформації про об'єкт або його окрему сторону, що дозволяє упізнати об'єкт, який вивчається і відокремити його від інших, йому подібних. Ознака є особливістю або знаком, міткою (показником), стороною предмета або явища, за якою можна пізнати, визначити чи описати предмет або явище [17, с. 477].

Основною перевагою цього визначення є можливість відокремити об'єкт чи явище, що вивчається, від інших, йому подібних. Таку відмінність зовнішності однієї людини від зовнішності іншої можна з'ясувати тільки шляхом аналізу конкретних даних, тобто конкретного прояву величини, форми, контуру, положення, кольору й інших характеристик елементів зовнішності. Саме такі характеристики «ознакою» бути не можуть, оскільки поняття «величина», «форма», «контур» не змінюються від того, до чого / кого ми їх застосовуємо, а змінюється тільки конкретне їх вираження, за яким і відрізняються зовнішність однієї людини від зовнішності іншої. Отже, «ознака зовнішності» не є характеристикою опису будь-якого елемента зовнішності, а є її конкретним виразом. Підсумовуючи, пропонуємо таке поняття: *ознака зовнішності* — це конкретно визначені характеристики елементів зовнішності людини, що сприймаються на вигляд у цілому або в окремих її елементах, за допомогою яких можна відрізнити (упізнати) людину або віднести її до певної групи людей.

Аналізуючи наукові дослідження із криміналістичної габітології можна констатувати варіативність ідей і гіпотез щодо класифікації ознак зовнішності людини. Так, В. Бурік, В. Піліпчук пропонують вирізнити анатомічні, функціональні та супутні ознаки зовнішності людини [6, с. 9].

Залежно від значення ознак при ототожненні, О. Ващук виділяє загальні та окремі ознаки зовнішності.

У межах нашого дослідження, розглянемо найпоширенішу класифікацію ознак зовнішності людини. Використання одного уніфікованого поділу, на нашу думку, сприяє максимально точному системному опису ознак зовнішності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Зовнішність людини у цілому, частини її тіла, елементи, деталі характеризуються такими *ознаками*: формою, величиною, положенням, кольором, наявністю, ступенем симетрії, ступенем вираженості, відсутністю і кількістю.

Форма — ознака що визначається візуально у двох положеннях: у фас і профіль, шляхом порівняння з відомими геометричними фігурами (коло, овал, квадрат, прямокутник, трикутник), а також з формами відомих предметів (мигдалеподібна, грушоподібна тощо). У профіль

визначається контур ознаки, порівнюючи його з формою ліній (пряма, хвиляста, опукла, увігнута, кутаста). Так, загальна форма обличчя може бути круглою, трикутною, овальною, квадратною, а у профіль — опуклою, прямою, увігнутою.

Величина — кількісна характеристика елемента, деталі, що виражена не в абсолютних величинах (м, см, мм), а у відносних, у порівнянні з ознаками, що знаходяться поруч. Тому величину носа, не вимірюють масштабною лінійкою, а порівнюють з іншими частинами обличчя, попередньо розділивши його на рівні частини (лобову, носову, ротову). Якщо лобова частина більша за дві інші, то чоло вважається високим, а якщо менша — то низьким, а за умови приблизної рівності трьох частин — середнім. До розмірних характеристик елемента включаються *висота, ширина, глибина, довжина, внутрішні та зовнішні пропорції*. *Внутрішні пропорції* — співвідношення різних розмірів самого елемента зовнішності. *Зовнішні пропорції* — відношення одного елемента до розмірів іншого.

Для визначення величини ознаки використовують три системи градації розміру: а) тричленна; б) п'ятичленна; в) семичленна.

Тричленна градація використовує три терміни: *малий, середній, великий*.

П'ятичленна градація оперує п'ятьма термінами: *дуже малий, дуже великий, малий, середній, великий*.

У семичленній градації додано ще два терміни: *нижче середнього і вище за середнє*.

Положення — місце розміщення певного елемента зовнішності у межах інших елементів, наприклад, зморшка на щоці відносно сторін елемента (праворуч, ліворуч, лицьова, потилична тощо) чи умовних горизонтальних і вертикальних ліній (зморшка вертикальна чи горизонтальна, нахилена вліво, вправо тощо). Положення елемента зовнішності чи його деталі відносно загальної площини завжди називають виступом (виступаючі губи тощо), положення вušних раковин відносно бокових поверхонь голови та обличчя (відстовбурченість, прилягання тощо).

Колір — спектральна характеристика елемента його поверхні.

Наявність — ознака, що має значення при встановленні тимчасового чи штучного елемента зовнішності.

Ступінь симетрії — похідна ознака, що відображає ступінь подібності парних елементів зовнішності.

Ступінь вираження — похідна ознака, що використовується коли є уявлення про норму даного елемента зовнішності.

Відсутність — ознака, що має значення для встановлення необхідного, природного елемента зовнішності.

Кількість — ознака, що характеризується однойменними елементами зовнішності, кількість яких не постійна (рубці, шрами, родимі плями, бородавки тощо).

Окрему групу зовнішніх ознак складають: а) особливі прикмети; б) яскраві ознаки.

Особливі прикмети — зовнішні ознаки, що не часто зустрічаються, і являють собою відхилення від нормальної морфологічної будови. Вони можуть бути вродженими чи набутими (вкорочені ноги, зроснені пальці, викривлений хребет, сліди віспи, очі різного кольору, косоокість, наявність більшої, великої вуха, великий зріст, велика ротова частина обличчя, шишкоподібний ніс, вивернуті крила носа тощо).

Яскраві ознаки зовнішності це ті, що розташовані на відкритих частинах тіла, вони порівняно зустрічаються не часто, легко виявляються у звичайних умовах і швидко запам'ятовуються, бо кидаються в очі.

На нашу думку, до методики опису яскравих ознак слід увести новий елемент «боді модифікація», у межах якого доцільно розглядати такі елементи:

татування — нанесення малюнку наколюванням та втиранням під шкіру фарби (жінки за допомогою уведення фарби під шкіру корегують риси свого обличчя, змінюють форму брів, губ, підводять очі тощо);

пірсинг — проколювання шкіри на вухах, крилах носа, губах, бровах, язика тощо, поєднане із всовуванням до отвору предметів («сережка», «штанга», «навели»-пупок, «твісти»-закрутки, «лабретті»-губна сережка тощо);

шрамування — спеціальне нанесення розрізів заданої форми та розміру на шкіру, унаслідок загоювання яких утворюються рубці у вигляді малюнків або візерунків;

таврування — нанесення на шкіру термічних, хімічних, іноді електричних опіків, що зображають певний малюнок або візерунок.

Найбільш значущими є ознаки зовнішності, що обумовлені їхньою абсолютною самостійністю у незмінності. Звісно, особа може докласти зусиль і спробувати змінити свою ходу, але зауважмо, що повністю її змінити неможливо. Це стосується і свідомої зміни особою власних анатомічних елементів і ознак, що їх характеризують.

Однією із найбільш вагомих характеристик зовнішності людини, як об'єкту пізнання є її *властивість*. «Властивість» це філософська категорія. Наприклад, властивість товару, предмету чи речі є найважливішою їхньою категорією. Поняття «властивість» складне і багатогранне.

Властивість зовнішності людини є її внутрішньою характеристикою зовнішності, що обумовлює відмінність чи схожість однієї людини з іншою. Найчастіше властивість є неочевидною, оскільки це внутрішня якість об'єктів. Тому внутрішні властивості нерідко називають структурними. Спостерігач пізнає їх опосередковано, оскільки вони проявляються під час руху, у процесі взаємодії з предметами. Властивості є джерелами інформації, що відображаються в ознаках. Отже, властивості відрізняються від ознак як логічно, так і криміналістично. Тому, зовнішні властивості фізичних тіл, доцільно називати «ознаками», а внутрішні — «властивостями».

Властивості зовнішності людини є передумовою її ідентифікації за ознаками зовнішності. Властивістю, що дозволяє використовувати відомості про ознаки зовнішності людини під час досудового розслідування,

є *індивідуальність* зовнішності людини, тобто сукупність ознак, що дозволяє індивідуалізувати людину, відокремити її від подібних. Індивідуальність проявляється у неповторюваності форм, розмірів, особливостей зовнішніх частин тіла, яким у свою чергу притаманна сукупність ознак: розміри, розміщення, класифікація тощо.

Ідентифікаційне значення окремих ознак залежить від частоти повторюваності їх у різних людей. Чим рідше зустрічається певна ознака, тим вагомніше її ідентифікаційне значення.

Зовнішній вигляд людини характеризується значною кількістю ознак елементів зовнішності та практично нескінченною кількістю їх варіантів. Так, науковцями у криміналістичній габітології нараховується від 50 до 100 (інколи й більше) ознак зовнішності людини, якими можна охарактеризувати її обличчя. І навіть якщо виділяється понад 50 найбільш значних елементів зовнішності людини, то у кожному такому елементі (при поглибленому його вивченні) визначаються складові частини, що характеризуються певною сукупністю ознак. При цьому кожна ознака (наприклад, форма і величина) має не менше трьох варіантів (великий, середній, малий за величиною елемент). Якщо усі 50 елементів людини охарактеризувати лише двома ознаками, а потім позначити ступінь їх вираження, то загальна кількість людей, з яких може бути виділено конкретну людину за сукупністю цих ознак, дорівнюватиме 90⁵⁰.

Насправді обличчя людини може характеризуватися набагато більшою кількістю елементів ніж 50, якщо прямувати за ступенем їх деталізації. До того ж кількість варіантів ознак кожного елемента обмежена лише анатомією.

Розглядаючи дану властивість як основну для ідентифікації людини, слід звернути увагу на таке явище у людській природі, як подібність різних осіб. Вона може бути: дуже великою (близнюки); значною (феномен так званих двійників); такою, що перебуває у межах подібності за типом зовнішності людини, обумовленою насамперед приналежністю до одного й того ж антропологічного типу.

Однак не слід перебільшувати явище подібності різних осіб. По-перше, дуже велика або значна схожість зустрічається не часто; по-друге, якою б не була велика схожість, вона не переходить у тотожність, навіть у монозиготних близнюків. Завжди можна виділити ознаки відмінності та сформулювати сукупність ознак, що індивідуалізують певну людину. Стосовно подібності за типом зовнішнього вигляду, зазначимо — відмінність порівнюваних осіб виявляється шляхом зіставлення ознак зовнішності, що мають ідентифікаційне значення (наприклад, особливості будови дрібних елементів обличчя).

Під *типом* зовнішності людини, розуміється сукупність елементів та їх ознак, що характеризують будь-яку однорідну групу осіб, наприклад, антропологічний тип. Для нього характерне співпадіння взаємно розташованих основних елементів особи та їх основних ознак.

Відносна стійкість зовнішності людини полягає у тому, що елементи зовнішності і їх ознаки протягом певного періоду їх розвитку

залишаються без змін. У межах цього періоду (за нормальних умов) зовнішній вигляд людини не зазнає видимих змін. До того ж зміни, зазвичай, не наступають раптово, вони обумовлені постійно і безперервно діючими закономірностями розвитку людини.

Рефлекторність — здатність зовнішності людини певним чином відображатись на різних носіях інформації. Якщо правил відображення зовнішнього вигляду дотримуватися, характеристики зображених ознак будуть відповідати дійсним їх значенням.

Разом з тим, будь-який носій інформації дещо змінює зовнішній вигляд людини, тому слід враховувати природу цих носіїв, що визначає обсяг і якість інформації.

Залежність «рефлекторності» від видів носіїв інформації, що обумовлює різну ступінь сприйняття того чи іншого елемента, не дозволяє поставити цю властивість зовнішнього вигляду в один ряд з вищезазначеними, які мають усеохоплюючий характер.

Отже, сукупна єдність цих трьох надважливих властивостей зовнішності дозволяє спеціальним суб'єктам здійснити криміналістичне дослідження зовнішності людини.

Ідентифікація за ознаками зовнішності людини можлива не лише у період відносної стабільності ознак, але й за межами цього періоду, оскільки закономірності зміни зовнішності людини є достатньо вивченими.

У криміналістичній габітології науковці до найбільш загальних закономірностей зміни зовнішнього вигляду людини, що обумовлюють можливість її ідентифікації протягом тривалих періодів, відносять такі:

- 1) *виразність* ознак певних елементів зовнішності є стабільною протягом відомих періодів вікового розвитку людини, насамперед це стосується елементів обличчя з кістковою основою (лоб, ніс, підборіддя тощо);
- 2) ознаки елементів зовнішності *змінюються поступово*, за певними періодами (фазами) розвитку організму (причому напрям і, відповідно, динаміка зміни ознак тих чи інших елементів (наприклад, поява і формування зморшок на шкірі) є відомими);
- 3) ознаки зовнішності *змінюються шляхом перетворення*, обумовленого закономірностями природного процесу розвитку людини (так, дрібні зморшки до старості перетворюються у глибокі складки);
- 4) *швидкість зміни ознак різних елементів зовнішності є неоднаковою*, окремі ознаки «переходять» у майже незмінному стані з одного вікового періоду до іншого, що й дозволяє здійснювати ідентифікацію (особливо помітно така закономірність проявляється у зміні обличчя людини у перші періоди її життя, хоча загальні зміни зовнішнього вигляду й відбуваються унаслідок динаміки розвитку лицьового відділу черепа, ознаки низки елементів зберігаються (насамперед, будова вушної раковини, контури очних щілин тощо));
- 5) *зростання і збільшення ознак зовнішності від молодості до зрілості*;
- 6) *потоншення, зменшення ознак зовнішності до старості*.

Крім перерахованих закономірностей та їх прояву в конкретній людині, у кожному разі встановлення тотожності слід враховувати відомості про межі ідентифікаційного періоду.

Висновки. Отже, усі розглянуті характеристики зовнішності людини як об'єкту криміналістичного дослідження, а саме: «частини тіла людини», «елементи», «деталі», «ознаки», «властивості зовнішності» є самостійними, нетотожними категоріями, що потребують розмежування між собою.

Перелік посилань

References

1. Гвоздецька Г. П. Криміналістичне вчення про зовнішність людини. Судово експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. мат-лів кругл. столу (Київ, 23.04.2015). С. 101—104.
  2. Шамрай Д. Р. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності (криміналістична габітоскопія). Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. 2019. Ч. 2. С. 308—312.
  3. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник у 2 ч. Харків: Консум, 1999. Ч. 1. 416 с.
  4. Осипенко І. П., Стеченко К. Л. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичного дослідження: поняття і проблемні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11, 2021 С. 721—724 URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/184.pdf (дата звернення: 04.05.2023).
  5. Манько Є. С. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичного дослідження, їх властивості, елементи та ознаки. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 1 (29). С. 52—57.
  6. Бурик В. И., Пилипчук В. Ф. Признаки внешности человека и их использование в розыскной деятельности: справочное пособие. Киев: РИО МВД УССР, 1982. 272 с.
- Gvozdetska H. P. (2015). Forensic teaching about human appearance. *Judicial expert activity: current state and prospects for development: collection of materials of the round table* (Kyiv, 04.23.2015). Pp. 101—104 [in Ukrainian].
- Shamrai, D. R. (2019). Identification of a person based on appearance (forensic habitoscopy). *Reforming the legal system in the context of European integration processes: materials of the 3rd international scientific and practical conference*. P. 2. Pp. 308—312 [in Ukrainian].
- Saltevskiy, M. V. (1999) *Criminalistics: a textbook in 2 parts*. Kharkiv: Konsum, P. 1. 416 p. [in Ukrainian].
- Osypenko, I. P., Stechenko, K. L. (2021). Appearance of a person as an object of forensic research: concepts and problematic aspects. *Legal scientific electronic journal*. No. 11. Pp. 721—724 URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/184.pdf (access date: 05/04/2023) [in Ukrainian].
- Manko, E. S. (2018). Human appearance as an object of forensic research, their properties, elements and signs. *Forensic Herald*. No. 1 (29). Pp. 52—57 [in Ukrainian].
- Burik, V. I., Pilipchuk, V. F. (1982). Signs of a person's appearance and their use in investigative activities: a reference guide. Kyiv: RIO Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR. 272 p. (in Russian).

7. Буров С. А. Фотосовмещение как самостоятельный метод отождествления личности неизвестного трупа по черепу и прижизненной фотографии. *Сборник научных работ Саратовского отделения ВНОСМиК*. Саратов, 1961. Вып. 3. С. 105—116. Burov, S. A. (1961). Photo matching as an independent method for identifying the identity of an unknown corpse based on the skull and intravital photographs. *Collection of scientific works of the Saratov branch of VNOSMiK*. Saratov. Iss. 3. Pp. 105—116 (in Russian).
8. Цигикало О. В. Анатомія людини: навчальний посібник. Чернівці, 2011. 253 с. Tsygykalo, O. V. (2011). Human anatomy: a study guide. Chernivtsi. 253 p. [in Ukrainian].
9. Рейсс Р. А. Словесный портрет: Опознание и отождествление личности по методу Альфонса Бертильона: Со словарем на фр., нем., итал. и англ. яз. и цифровым шифром для телеграф. сношений / Лозан. ун-т; Обраб. и доп. пер. К. Прохорова. Москва : т-во скоропеч. А. А. Левенсон, 1911. 152 с. Reiss, R. A. (1911). Verbal portrait: Recognition and identification of a person according to the method of Alphonse Bertillon: With a dictionary in French, German, Italian. and English language and digital cipher for telegraph. relations / Lozan. University; Processed and additional lane K. Prokhorova. Moscow: t-vo skoropech. A. A. Levenson. 152 p. (in Russian).
10. Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (За матеріалами перших двох етапів становлення і розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914—1941 рр.) : монографія. Одеса : Юридична література, 2002. 512 с. Komaha, V. O. (2002). Formation and development of forensic examination and forensic expert institutions in the South of Ukraine (Based on the materials of the first two stages of formation and development of the Odesa Research Institute of Forensic Examinations 1914-1941): monograph. Odesa : Legal Literature. 512 p. [in Ukrainian].
11. Снетков В. А. Габитоскопия: учебник. Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 183 с. Snetkov, V. A. (1979). Habitoscopia : textbook. Volgograd : NIIRIO VSSh Ministry of Internal Affairs of the USSR. 183 p. (in Russian).
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / МОН України; уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1425 с. Busel, V. T. (2004). A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language; structure and heads ed. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun». 1425 p. [in Ukrainian].
13. Криминалистика: учебник / Алексеев Н. С., Бабаева Э. У., Базанова И. Ф. и др.; отв. ред. И. Ф. Крылов. Ленинград : изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 591 с. Krylov, I. F. (1976). Forensics : textbook / Alekseev N. S., Babaeva E. U., Bazanova I. F. et al.; resp. ed. I. F. Krylov. Leningrad : Publishing house Leningr. Univ. 591 p. (in Russian).
14. Снетков В. А., Зинин А. М. Система составления описания внешности человека / ВНИИ МВД СССР. Москва, 1976. 23 с. Snetkov, V. A., Zinin, A. M. (1976). System for compiling a description of a person's appearance / VNIИ MVD USSR. Moscow. 23 p. (in Russian).

15. Словник української мови: у 20 т. Chumak, V. V., et al. (2010). Dictionary of the Ukrainian language : in 20 vols. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 4: Д - Ж / уклад. В. В. Чумак та ін. 2013. 1007 с. Vol. 4: D—Zh. Kyiv: Naukova dumka. 1007 p. [in Ukrainian].
16. Криминалистическая экспертиза : учебник. Вып. 5. Раздел 6: Судебная баллистика. Раздел 7: Отождествление личности по внешним признакам / под общ. ред. В. С. Аханов, В. А. Снетков. Москва : НИИ РИО ВШ МООП СССР, 1967. 180 с. Akhanov, V. S., Snetkov, V. A. (1967). Forensic examination: textbook. Vol. 5. Section 6: Forensic Ballistics. Section 7: Identification of a person by external signs / under general. ed. V.S. Akhanov, V.A. Snetkov. Moscow: NII RIO VSh MOOP USSR. 180 p. (in Russian).
17. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / АН СССР. Ин-т философии. Москва : Наука, 1975. 717 с. Kondakov, N. I. (1975). Logical dictionary-reference book / USSR Academy of Sciences. Institute of Philosophy. Moscow: Nauka. 717 p. (in Russian).

Human appearance as an object forensic habitology

O. Sadchenko

The article is devoted to the generalization of scientific approaches to determining a person's appearance in forensic habitology. Based on the analysis of scientific approaches to determining a person's appearance, the concept of "person's appearance" is formulated, which more precisely reveals its essence and significance as a methodological category in the theory and practice of identifying a person based on appearance. According to the author, the appearance of a person as an object of research is a central category in forensic habitology. This category includes: a part of a person's body, elements of his appearance, details of elements of a person's appearance, signs of elements of a person's appearance, functions of the body, as well as items of clothing, things that he carries with him. In accordance with the needs of expert and investigative practice, a classification of elements and signs of a person's appearance is proposed, which expands the possibilities of objectively researching and identifying a person based on his appearance. The author believes that the characteristics of a person's appearance considered by him as an object of forensic research - parts of a person's body, elements, details, signs, properties of appearance are independent, non-identical categories that require terminological differentiation.

Keywords: human appearance; human identification; forensic habitology; part of the human body; element of human appearance; feature of an element of human appearance; shape of an element; size of an element; position of an element; color of an element; presence of an element; absence of an element; number of elements; special signs; bright signs.

⇒ Садченко, О. О. (2024). Зовнішність людини як об'єкт криміналістичної габітології. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 375—388. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.36.